

Bojan Godeša*

»Komunizem največja nevarnost naše dobe« – o idejnopolitičnem profilu vodstva političnega katolicizma na Slovenskem na predvečer napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo**

IZVLEČEK

Prispevek obravnava idejnopolitični profil vodstva političnega katolicizma na Slovenskem na predvečer napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, ki je stremelo h korporativno urejeni družbi, organizirani na podlagi papeških okrožnic in cerkvenega nauka. Zgled so bili stari stanovski koncepti iz »zlate dobe srednjega veka«. Pri tem katoliškim ideologom ni bilo jasno, kako naj bi jih v praksi uresničili. Poleg tega je bil politični režim v Sloveniji določen z režimom širše jugoslovanske države. V takšnih okoliščinah je bil brezkompromisni antikomunizem v času med svetovnima vojnama na Slovenskem instrumentaliziran predvsem kot sredstvo, ki naj bi katoliškemu taboru pripomoglo k rekatolicizaciji slovenske družbe. Sicer je bil družbeni koncept, ki ga je zagovarjala katoliška hierarhija na Slovenskem, povsem kompatibilen s totalitarnim in rasističnim Hitlerjevim »novim redom«. Kot tak je bil povezan z usodo sil osi v vojni in je po letu 1945 v celoti izgubil svojo legitimnost v demokratični evropski družbeni stvarnosti.

Ključne besede: politični katolicizem, totalitarni in rasistični »novi red«, antikomunizem, fašizem, druga svetovna vojna

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; docent, Univerza v Novi Gorici, Vipavska 13, SI-5000 Nova Gorica, bojan.godesa@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

“COMMUNISM, THE GREATEST THREAT OF OUR ERA” – ON THE IDEOLOGICAL-POLITICAL PROFILE OF THE POLITICAL CATHOLICISM LEADERSHIP IN SLOVENIA ON THE EVE OF THE INVASION OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA BY THE AXIS POWERS

The contribution focuses on the ideological-political profile of the political Catholicism leadership in Slovenia – which strived for a corporatist society, organised on the basis of papal encyclicals and Catholic teachings – on the eve of the invasion of the Kingdom of Yugoslavia by the Axis Powers. The old corporatist concepts from “the golden age of the medieval era” represented the model for these endeavours. The Catholic ideologues, however, did not have a clear idea of how to realise these concepts in practice. Furthermore, the political regime in Slovenia was determined by the regime of the wider Yugoslav state. In such circumstances, the unrelenting anti-communism in Slovenia between both world wars was used especially as an instrument which was supposed to assist the Catholic camp with the recatholicisation of the Slovenian society. The social concept, defended by the Catholic hierarchy in Slovenia, was nevertheless entirely compatible with Hitler’s totalitarian and racist “new order”. As such it was related to the destiny of the Axis Powers in the war and thus lost its entire legitimacy in the democratic European social reality after 1945.

Keywords: political Catholicism, totalitarian and racist “new order”, anti-communism, fascism, World War II

I.

»V okrožnici o brezbožnem komunizmu nasvetuje papež Pij XI. sredstva, s katerimi naj se katoličani bore proti ‘največji nevarnosti naše dobe’. Eno izmed uspešnih sredstev more biti, kakor pravi okrožnica, tudi katoliški tisk, čigar naloga je razlagati krščanska socialna načela; zavračati zmote in zablode komunizma; opozarjati na pretkano taktiko komunistov in odkrivati njih zvijačne metode ter pomagati, da se zajezi in onemogoči njih odkrita in skrivna propaganda. (...) Stvaren prikaz najhujšega nasprotnika Boga in krščanske kulture nam more samo koristiti, ker tako šele prav spoznamo, da je ‘skrivnost hudobije že na delu’. (...) kdor pa pozna nasprotnika, njegovo orožje in način bojevanja, se zlahka ne bo dal presenetiti, ampak se mu bo pogumno in razumno v bran postavil, posebno ko vidi, da ima v svojih rokah še učinkovitejše orožje kakor nasprotnik. Naše najboljše orožje proti komunizmu pa je resnica, pravica in ljubezen.«¹

Tako je Ivan Ahčin, glavni urednik osrednjega katoliškega dnevnika *Slovenec* in eden tedanjih vodilnih katoliških ideologov, sicer pa eden tesnih sodelavcev in

1 Ivan Ahčin, *Komunizem največja nevarnost naše dobe* (Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1939), 3, 4.

obenem občudovalcev karizmatičnega voditelja slovenskega političnega katolicizma, dr. Antona Korošca, zapisal v uvodu knjige *Komunizem največja nevarnost naše dobe*, ki je izšla leta 1939.

Vendar pa v katoliškem taboru niso vseskozi imeli takšnega mnenja o komunizmu. V dvajsetih letih so namreč v njem še videli družbeni pojav, ki lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudi nekatere družbene in gospodarske rešitve. Kot se je spominjal član vodstva po uvedbi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića (1929) razpuščene SLS, Janez Brodar, je Korošec slabo desetletje kasneje, leta 1932, o komunizmu dejal naslednje: »Komunizem je potrebno zlo! Jaz (Brodar – op. Godeša) mu ugovarjam in pravim: ‚G. predsednik, jaz tega ne razumem. Ako komunizem dela zlo, ni potreben. Ako pa je potreben, ne sme delati zla!‘ Dr. Korošec odgovori: ‚Pa tako je! Kapitalizem se je v svetu za svoj kapitalistični privilegij poslužil orožja in tako so se tudi mase nižjega ljudstva organizirale in tudi prijele za orožje. Bodoča vojska, katera se že sedaj pripravlja, bo socialna vojska. Komunizem ima v sebi veliko dobrega in kar ima dobrega, bo povzel cel svet, kar ima pa v sebi umetnega, nenaravnega, bo pa vsak narod vrغل iz sebe in tudi ruski narod je tako močan in zdrav sam v sebi, da bo to vrغل iz sebe.‘²

Do skrajne zaostritve v odnosu do komunizma je v okviru korenitega preobrata v idejnopolitičnih konceptih katoliškega tabora prišlo šele po izbruhu gospodarske krize oktobra 1929, ko je ta sicer svetovni pojav v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja z zamikom dosegel tudi Jugoslavijo.

II.

V kakšnem položaju je bil, ko je gospodarska kriza izbruhnila tudi v Jugoslaviji, politični katolicizem na Slovenskem? Ključno prelomnico za katoliški tabor na Slovenskem je predstavljal vstop v vlado Milana Stojadinovića leta 1935 v okviru vsedržavne Jugoslovske radikalne zajednice (JRZ), v katero se je, skupaj s srbskimi radikali (Narodno radikalna stranka) in Jugoslovansko muslimansko organizacijo, vključila do tedaj z diktaturo prepovedana SLS.³ Najpomembnejše za katoliško stranko je pri tem bilo, da so se dokopali do oblasti v Dravski banovini, ki so jo zadržali do napada sil osi na Jugoslavijo aprila 1941. Ahčin je v biografiji, ki jo je napisal po Koroščevi smrti, a je njen izid prehitela aprilska vojna, zelo nazorno opisal, kaj je ta sprememba pomenila za politično delovanje katoliškega tabora: »Liberalci so namreč v vsej tej dobi dosti trdno sedeli v vladi z vnemo, ki je samo nam Slovincem za takšne posle lastna, pomagali rušiti (slovenstvo in) kulturni in narodni značaj Slovenije. Srbski centralizem je v ‚Jutrovem‘ krogu našel nadvse gorečega pomočnika,

2 Janez Brodar, »Ob petinsedemdesetletnici mojega življenja,« v: Jože Dežman, *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955* (Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011), 291. Navedeno po Jurij Perovšek, »Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti,« *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 18, št. 1 (2016): 7–31.

3 Celovit prikaz problematike v: Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo* (Ljubljana: Modrijan, 2007).

ki je belgrajsko vladajočo plast stalno opozarjal na načine, (s katerimi) bi nas mogel še učinkoviteje zadeti. Liberalna stranka je tedaj že prejkoslej znala v Belgradu ustvariti mnenje, da so slovenski klerikalci politično nezanesljivi, protidržavni in da se ob najvažnejših političnih odločitvah obračajo na papeža v Rimu, od koder dobivajo politična navodila. Naša zahteva po samoupravi se je od 'Jutrove' skupine v Belgradu stalno prikazovala kot separatizem in prikrita akcija proti jugoslovanski državi. (...) Toda Korošec je bil prepričan, da bi vstop v vlado mogel doseči le za ceno popolne kapitulacije in zatajitve strankinega programa – še bi moral oblast v Sloveniji najverjetneje deliti skupaj z liberalci, ki bi jih Belgrad bolj podpiral kot SLS. Nosil bi le odgovornost za centralistični režim – ne da bi mogli kaj otipljivega za slovenski narod doseči. Že tedaj se je torej pričevala ista zgodba, ki je tako usodno vplivala na politični razvoj in položaj Slovenije v Jugoslaviji. Najmočnejša politična stranka (SLS) je poleg drugih neprilik imela v centralistično usmerjenem Belgradu stalno še to težkočo, da je v nasprotju z njo liberalno politično skupino bilo mogoče vedno dobiti za vsako ceno. Čeprav so liberalci bili v Belgradu zastopani le z enim ali dvema poslancema – ker več ni bilo izvoljenih, je Srbom to zadostovalo, da so Srbi mogli reči: glejte, tudi Slovenci so v vladi zastopani. Na ta način so nas Srbi stalno izigrali. Le parkrat je Koroščeva skupina prišla v vlado, pa le zaradi tega, ker je Belgrad potreboval njenih glasov za kako proračunsko glasovanje. Čim pa je bil proračun sprejet, pa je (navadno) že po nekaj tednih SLS zopet zletela iz vlade. Bili smo dobri za proračunsko glasovanje, toda da bi s proračunskim denarjem tudi v kakem resorju razpolagali, tega pa že nismo smeli. Ta pravica je bila v glavnem prihranjena le za Srbe. Po tem sistemu se je v Jugoslaviji z ozirom na nas Slovence vladalo vse do l. 1935. Liberalci so se namreč za svoje sodelovanje v vladi zadovoljili navadno le z raznimi osebnimi koncesijami. Korošec je v teh trdih opozicijskih letih le poredkoma prihajal v Ljubljano, ker mu je verjetno bilo težko odgovarjati na neprestana vprašanja, 'kdaj gremo v vlado'. Preveč dobro je čutil, kakor se je napram meni nekoč izrazil, 'da krave še za tako nizko ceno ni mogoče prodati, ako je nihče ne kupuje'. Krava je v tem slučaju bila SLS in Korošec tudi ko bi hotel, ni mogel izpolniti pobud.⁴

V nadaljevanju biografije je Ahčin opisal, kako je Korošec, ko se je končno pojavila priložnost za bolj dolgoročno sodelovanje stranke v vladi, pojasnil okoliščine, ki so privedle do odločitve, da »klerikalci« vstopijo v vlado Milana Stojadinovića: »Bilo je nekega dne sredi junija (1935 – op. pisca), torej že po Jevtičevih volitvah, ko se je Korošec nenadno pripeljal v Ljubljano in sklical v Marijanišče nekaj članov strankinega vodstva, kolikor jih je pač na hitro roko mogel dobiti. Ob tej priliki nam je nekako tole povedal: Stvar z Jevtičem je propadla, kakor se Vam že preje napovedal. Sedaj prihaja čas, da se izpolni politična zamisel, kakor sva jo s Stojadinovičem že dolgo pripravljala. Možna je vladna kombinacija, ki bo vladala do kraljeve polnoletnosti in morda tudi še dalje. Na ta način bi naša stranka prišla iz opozicije v vlado, kakor ste že dolgo želeli. Toda moram vam povedati sledeče: Ta vlada ne pomenja izpolnjenja naših 16 letnih zahtev po slovenski samoupravi. Nato nam je pojasnil sklep kraljevih namestnikov, da

4 Bojan Godeša in Ervin Dolenc, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina* (Ljubljana: Nova revija, 1999), 51.

ustave iz leta 1931 ne bodo pustili spremeniti, ker hočejo stanje, kakor so ga sprejeli, izročiti (ob polnoletnosti Aleksandrovcemu sinu) novemu vladarju. Notranjo politiko bo torej treba voditi v okviru obstoječih ustavnih zakonov. Slovenci avtonomije do kraljeve polnoletnosti torej ne bomo dosegli (je tedaj Korošec zelo jasno naglašal). Gre le zato, da ostanemo v opoziciji z vsem političnim rizikom, s katerim mora opozicija računati, ali pa da gremo v vlado z gotovostjo, da svojega celostnega programa sicer ne bomo mogli uresničiti, pač pa nam bo dana možnost, da v vladi marsikaj neljubega in škodljivega preprečimo. Če v danih razmerah stopimo v vlado, bo to pomenilo, da se zaenkrat odločimo za oportunistično politiko. Ali dana bo verjetno možnost, da bomo iz vladnih klopi uspešneje pripravljali izpolnjenje našega slovenskega narodnega programa, kakor pa bi mogli to storiti v opoziciji. Večina (vodstva je bila) navzočih je bila mnenja, da takšne prilike priti v vlado ne kaže zametati, posebno ko je Korošec naglašal, da bo vlada skušala doseči s Hrvati sporazum. Korošec je dobil od strankinega vodstva proste roke, da ukrene, kar se mu zdi primerno v novi politični situaciji, ki se je napovedovala. Že nekaj dni kasneje je bila sestavljena nova vlada Milana Stojadinovića, v kateri je dr. Korošec prevzel mesto notranjega ministra.«⁵

Zunanjepolitični urednik *Slovenca* Alojzij Kuhar je češkoslovaškemu diplomatu Josefu Körbelu (očetu Madeleine Albright, zunanje ministrice Združenih držav Amerike v času Clintonove administracije 1997–2001) konec leta 1937 prostodušno predstavil razpoloženje, ki je v tistem času vladalo v katoliških krogih: »Imamo svojo avtonomijo, kot smo si želeli, popolnoma obvladamo slovensko administracijo, v njej ne najdete nobenega Srba, in tukaj delamo, kar hočemo. Zaenkrat nam ni uspelo le to, da bi v Slovenijo vrnili toliko denarja, kolikor ga pošiljamo v Beograd. Zavedamo se, da nas Stojadinović ne mara, ampak v vladi ostajamo, saj nam to prinaša užitek.«⁶

Prvenstvo katoliškega tabora v slovenskem političnem življenju v drugi polovici tridesetih let torej ni bilo sporno, prav tako tudi njegovo ofenzivno delovanje, ki je imelo za cilj rekatolizacijo slovenske družbe. Pri tem vendarle ne gre spregledati, da je bilo tako stanje predvsem posledica dejstva, da katoliški tabor v tem času ni imel prave opozicije ali tekmeca, ki bi ga lahko resneje ogrožal. Slovenski liberalci so iskali pot iz krize identitete in bili ob tem tudi politično razcepljeni, tako da so se predvsem borili za lastno politično preživetje. O tem priča tedanje pojasnjevanje slovenskih liberalcev britanskim diplomatom, da si v politični dejavnosti prizadevajo predvsem zato, da se jim zagotovi, da SLS ni predstavnik celega slovenskega naroda in se tudi njim prizna pravica do obstoja.⁷ S takšnimi stališči slovenski liberalci niso mogli resneje ogroziti položaja katoliške stranke v Dravski banovini.

Slovenski komunisti so se v drugi polovici tridesetih let, ko je bila ustanovljena Komunistična partija Slovenije (KPS) (kot sestavni del v sklopu Komunistične partije Jugoslavije (KPJ)), s svojo politiko in zahtevami na nacionalnem področju (narodnoobrambni protifašizem, zahteve po demokratizaciji družbe) prilagodili

5 Ibid., 150.

6 Jure Gašparič, »Delovanje v tridesetih letih,« v: Marko Natlačen (1886–1942): v zgodovinskem dogajanju, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012), 64.

7 Jera Vodušek Starič, »Liberalni patriotizem in intransigenca leta 1941,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 63.

stvarnim razmeram in se približali nekaterim skupinam prebivalstva, zlasti študentom in izobražencem.⁸ S tem so komunisti sicer uspešno prebrodili osamo, v katero so jo pahnili pregoni in ideološki ekskluzivizem, a ljudskofrontno protifašistično in narodnoobrambno delovanje slovenskim komunistom v smislu strankarskega povezovanja ni prineslo trajnejših rezultatov.⁹

KPJ na Slovenskem je neprekinjeno delovala od sredine tridesetih let, a o nepretrgani številčni rasti lahko govorimo šele od ustanovitvenega kongresa KPS leta 1937, ko je v času priprav nanj štela 250 članov. Čez tri leta, junija 1940, je število komunistov znašalo 650, oktobra istega leta pa nekaj čez 800 ali morda okoli 900, organizacijo pa je povezovalo 14 okrožnih komitejev. Trend rasti se je še stopnjeval in tako se ocene števila članstva KPS ob napadu sil osi na Jugoslavijo gibljejo med 1200 in 1300 člani.¹⁰

Slovenski komunisti so bili v času med svetovnima vojnama bolj na obrobju tedanjega političnega dogajanja in niso ključno vplivali na tedanje razmere. Po podpisu nenapadalnega pakta Ribbentrop-Molotov je bila zbegana tudi levica, kar je še dodatno hromilo delovanje slovenskih komunistov.¹¹ Boris Kidrič je tedanjo komunistično partijo kasneje označil za sekto, kar zgovorno priča o tem, kako zelo samokritično so ocenjevali lastni predvojni vpliv.¹² Vloga in pomen KPS v slovenski družbi sta se korenito spremenila šele v času okupacije, ko so s pozivom k takojšnemu oboroženemu uporju proti okupatorjem ter z ustanovitvijo partizanskih enot in vsenarodne organizacije Osvobodilna fronta slovenskega naroda tudi komunisti postali pomemben politični dejavnik na Slovenskem.

V tem pogledu lahko pritrdimo mnenju Hughja Setona Watsona glede splošne politične usmeritve mednarodnega komunističnega gibanja v času med obema vojnama v Srednji in Vzhodni Evropi, kjer je skušalo s pomočjo delovanja lokalnih komunističnih strank proti vladam teh držav sicer izkoristiti nacionalne spore in nasprotja, ki so ta prostor vzdrževala v stanju trajnega nemira, vendar je imelo pri tem le malo uspeha. Po mnenju britanskega poznavalca srednje- in vzhodnoevropskih razmer so imeli v tridesetih letih v tem pogledu, ko se je po izbruhu gospodarske krize poleg nacionalnega razširilo še socialno nezadovoljstvo, več koristi fašisti in nacisti kot pa komunisti. Toda če v mirnodobnih razmerah komunisti niso imeli preveč uspeha pri izkoriščanju nacionalnega in socialnega nezadovoljstva, se je po mnenju istega pisca položaj z izbruhom druge svetovne vojne precej spremenil.¹³

8 Bojan Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995), 46–52.

9 Peter Vodopivec, »Moč in nemoč ideje in politike ljudske fronte,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (Slovenci in leto 1941): 31–42. Alenka Nedog, *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941* (Ljubljana: Založba Borec, 1982).

10 Vida Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007), 29, 30.

11 Lev Kreft, »Komunisti in neinstitucionalna levica,« v: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 88–96.

12 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april-julij 1942)* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964), dok. 98.

13 Hugh Seton Watson, *Nacije i države. Ispitivanja porekla nacija i politike nacionalizma* (Zagreb: Globus, 1980), 420, 421.

Takšno mnenje Setona Watsona, namreč, da so prizadevanja komunistov v tridesetih letih v znatni meri spominjala na Sizifovo delo, a so s Hitlerjevim napadom na Poljsko nastopile povsem nove okoliščine, ki so povsem spremenile optiko komunističnega delovanja, potrjuje tudi korespondenca med Dušanom Kermavnerjem in Lojzetom Udetom jeseni 1939. V enem od pisem Udetu je Kermavner zapisal: »Tvoj članek in pismo pričata predvsem, da Ti zadaje novi položaj hujše skrbi za našo narodno usodo kakor dosedanji. Mene je nasprotno novi položaj pomiril, kajti od prvega dne sem čutil, da se morajo začeti stvari na svetu hitreje goditi, da je imperializem napravil velik korak naprej k svojemu propadu. (...) Niti na misel mi ni prišlo, da bi mogla sila Sovjetske zveze in to se pravi sila, ki uničuje imperializem, v Evropi tako narasti, kakor je narasla doslej. (...) Bojazen, ki je bila v nas vedno najhujša, je bila bojazen, da se ne bi vse sile imperialističnega sveta združile za napad na Sovjetsko zvezo, za uničevalno vojno združene reakcije proti sili napredka in miru. V takem boju nisi mogel izključevati možnost zmage imperializma na vsem svetu. Kaj bi bilo potem z malimi narodi in s slovenskim narodnim drobcom, si lahko misliš... (...) Zame je z vidika mojega naroda edino mogoče stališče prot imperialistično stališče. Z vidika svojega naroda nisem mogel nikdar pritrditi versajskemu evropskemu redu, s tega vidika me je mučil »monakovski« evropski red od 14. marca 1939 dalje, s tega vidika mi je novi, recimo, 'moskovski' evropski red, ko se mi je v perspektivi odprl, snel pezo z ramen. (...) Pred dobrim desetletjem, in vse desetletje odtlej se je marsikomu zdelo, da je ta orientacija oprta na neko himero, da je njena ideja brez moči, tako malo praktična je bila videti: Bog visoko, a Rusija – daleko. Danes, v zadnjih treh, štirih tednih pa se je položaj prav v tem spremenil, ta daljna Rusija se je približala in oprijemljiva je postala velika realna mogočnost, da se razširi zveza svobodnih narodov do nas.«¹⁴

Sicer pa nasprotniki režima JRZ, ki ga je v Sloveniji poosebljala bivša SLS, sploh niso bili tako maloštevilni, le da so imeli različna politična prepričanja in idejne nazore (Korošec jih je poimenoval »konglomerat«¹⁵), tako da med njimi ni bilo politične sile, ki bi jih povezala v enotno protirežimsko gibanje in se uprla težnji katoliškega tabora po podreditvi slovenskega naroda kot celote. Tako je bilo v Kocbekovi reviji *Dejanje* ob Koroščevi smrti ugotovljeno, da vzrok njegove tedanje politike »niso bile samo ozke razmere, ampak, tudi zelo siromašna in neaktivna opozicija njegovega političnega dela. Na eni strani je bil njegov najmočnejši nasprotnik liberalno-meščanski koncept slovenske politike, ki je bil po svojih metodah in morali na enaki višini in se je izživiljal predvsem v taktični borbi za oblast, na drugi strani pa se je zbirala slovenska opozicija iz bolj ali manj nezadovoljnih politikov, ki so sicer zgolj kritično spremljali politiko Korošca, niso pa znali odločno in jasno postaviti nov slovenski politični koncept, še

14 Bojan Godeša, »Polemika med Dušanom Kermavnerjem in Lojzetom Udetom v letih 1939–1941,« v: *Med politiko in zgodovino. Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975)*, ur. Aleksander Žižek in Jurij Perovšek (Ljubljana: SAZU-ZZDS, 2005), 131–38.

15 Anka Vidovič Miklavčič, »Idejnopolitični značaj Slovenske ljudske stranke od leta 1935 do začetka vojne leta 1941,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovenci in leto 1941*): 43–58.

manj pa tvegati samostojen in odločen politični nastop, s čimer se šele začenja prava politika.«¹⁶

V takih razmerah so privrženci katoliškega tabora mnogokrat samozadovoljno SLS kar enačili s celim slovenskim narodom in Korošca naslavljali z nazivom »nekronani kralj Slovenije«.¹⁷ To pa je bila le varljiva podoba. Začetek tridesetih let sta namreč občutno zaznamovali globoka politična in gospodarska kriza, kar je privedlo do razhajanj v socialnem in nacionalnem vprašanju. To je sprožilo proces razkrajanja in prestrukturiranja tradicionalne in ideološke delitve na liberalce, katoličane in marksiste.¹⁸ V obdobju velike gospodarske krize in političnih zaostritev se je začel razkrajati tudi dotlej najbolj homogen katoliški tabor. Na podlagi papeške okrožnice *Quadragesimo anno* (1931) so izbruhnili hudi spori med voditelji katoliškega gibanja, krščansko-socialističnim sindikatom Jugoslovanska strokovna zveza in tudi Krekovo mladino, pri tem je pomembno besedo dobila mlada generacija katoliških intelektualcev, križarjev.¹⁹ Tudi v tradicionalno homogenih katoliških krogih je tako bilo vse več skupin, ki so se zelo razlikovale po odnosu do ključnih problemov tedanjega časa.

Notranja trdnost in idejna enotnost v katoliških vrstah, značilni za prejšnja obdobja, sta bili, kljub samozavestnemu nastopu in poskusom notranjega poenotenja, torej močno načeti. Tega niso mogle prikriti niti nekatere zunanje populistične množične manifestacije niti visoka podpora na zadnjih predvojnih volitvah leta 1938 (78 %), na katerih si je stranka zagotovila vseh 27 poslanskih mest, ki so pripadala Dravski banovini. Volitve so bile javne in kot take niso bile ravno vzor demokratičnosti pa tudi ne verodostojen pokazatelj strankine moči. Janko Pleterski je takšen volilni sistem, kot je obstajal v tridesetih letih v Jugoslaviji, označil z besedami: »Javne volitve v državi, kjer vlada diktatura, so gotovo parodija demokracije.«²⁰ Tedaj je namreč katoliška stranka obvladovala Dravsko banovino in zato zlahka zlorabljala uzakonjeno javno glasovanje v svoj prid.²¹ To dokazuje tudi ravnanje strankinega načelnika Korošca, ki je bil v Stojadinovičevi vladi notranji minister v času volitev 1938. Korošec namreč le na Hrvaškem ni »ustrezno« ukrepal proti nasprotnikom vlade, s tem pa je omogočil, da je združena opozicija z Mačkom na čelu tu dosegla visok volilni rezultat. S takšno potezo je Korošec oslabil položaj koalicijskega partnerja v vladi, Stojadinoviča. Tudi prevzem oblasti v Dravski banovini leta 1935, ki ga je izvedla katoliška stranka, ni predstavljal zgolj oportunistične odločitve njenega vodstva, temveč je bil tudi plod zakulisnih kupčij, tako da je na petomajskih volitvah 1935 katoliška stranka abstinirala

16 Joško Zemljak, »Dr. Anton Korošec – politik«, *Dejanje* 4, št. 1 (1941): 31–33.

17 Miha Krek, »Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika Dr. Antona Korošca«, *Zbornik Svobodne Slovenije 1961* (Buenos Aires: Zedinjena Slovenija, 1961): 66.

18 Godeša, Kdor ni z nami, 39–46. Anka Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije* (Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994), 193–98.

19 Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977), 87–134.

20 Janko Pleterski, »Politika naroda v krizi družbe, države in idej«, v: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič (Ljubljana: Slovenska matica, 1995), 48.

21 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 258, 259.

in k temu pozvala tudi svoje somišljenike. Seveda pa se ob takih »obvodih«, ki so političnemu katolicizmu omogočili prihod na oblast v Dravski banovini, upravičeno zastavlja vprašanje njene privrženosti načelom demokracije.²² Zato strankine legitimitete, kot to ugotavlja Jure Gašparič pravzaprav za vsa trideseta leta, ne moremo natančno izmeriti.²³ To vprašanje sta pred tem obravnavala že Bogo Grafenauer²⁴ in Janko Pleterski.²⁵ Ugotovila sta, da katoliški stranki sicer ne gre oporekati prvenstva v slovenskem političnem življenju v celem obdobju prve jugoslovanske države, toda za tako stanje je bilo ključno predvsem to, da jim je uspevalo v pravem trenutku poudariti načelne nacionalne zahteve (npr. avtonomistični program v času vidovdanske ustave, Koroščeve punktacije 1932), čeprav so pri tem pogosto izkazovali znatno mero pragmatičnega oportunitizma. Pleterski ugotavlja, da »že dejstvo, da so bili potrebni takšni vratolomni podvigi na področju narodnosti, da bi stranka obnovila svojo pozicijo, kaže na to, da je bila pozicija 'golega' političnega katolicizma samega dokaj šibka in da so tisti imenitni procenti absolutne večine med 1923 in 1927 bili le pogojni. Dejstvo je, da vse do konca mirnega življenja Jugoslavije ni bilo nikoli več regularnih volitev, na katerih bi se lahko razločno izmeril vpliv strank, ugotovilo razmerje moči političnega katolicizma v primerjavi z močjo sekulariziranega dela slovenske družbe v tridesetih letih.«²⁶

III.

Glavna težava katoliškega tabora torej ni bila toliko ogroženost od ostalih slovenskih političnih tekmecev, pač pa predvsem neenotnost in idejna nejasnost v lastnih vrstah. Brez pravih političnih tekmecev, a kljub temu politično in idejno nestrpen do drugače mislečih, katoliški tabor namreč ni imel jasno izdelanega enotnega koncepta družbenega modela. Zanj se je vedelo le, da mora biti v skladu s papeškimi okrožnicami na katoliških temeljih. To je vso katoliško občestvo postavljalo pred velike dileme, ker sta v svetovnem merilu po izbruhu gospodarske krize leta 1929 alternativa liberalno-demokraciji ureditvi v sovjetski praksi postala na državni lastnini utemeljeno plansko gospodarstvo in na drugi strani korporativni model, ki sta ga v okviru totalitarnega režima vzpostavili fašistična Italija in nacistična Nemčija.

22 Jure Gašparič, »Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 77–92.

23 Jure Gašparič, »Demokracija in volitev v Dravski banovini?« v: *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941. Zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006*, ur. Jože Pirjevec in Janko Pleterski (Ljubljana: SAZU, 2007), 185, 186.

24 Bogo Grafenauer, »Diferenciacija in grupiranje političnih tokov v slovenskem političnem življenju od 1935 do konca 1940,« v: *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991*, ur. Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer in Janko Pleterski (Ljubljana: SAZU, 1991), 7–20.

25 Pleterski, »Politika naroda v krizi,« 43–57.

26 *Ibid.*, 49, 50.

V takšnih nejasnih in negotovih mednarodnih razmerah se je tudi katoliški tabor na Slovenskem znašel v ambivalentnem in protislovnem položaju, razpet med različnimi koncepti dolgoročnega razvoja in pragmatično politiko, ki jo je poosebljal zlasti Korošec. Da brez jasnega dolgoročnega koncepta ne bo šlo, so se zavedali mnogi v katoliškem taboru in tudi ponujali najrazličnejše rešitve izhoda iz konceptualne krize.²⁷

V tem kontekstu je, zlasti po papeževi okrožnici *Divini Redemptoris* (1937), kot glavni sovražnik nastopal brezbožni komunizem. V katoliških krogih se je razplamtela prava propagandna vojna proti domnevni komunistični nevarnosti. Pri tej gonji, ki je imela pogosto ravno obratne učinke od želenih,²⁸ je šlo za ideološko pogojen pogled, ki ni izviral iz neposredne potrebe po obrambi »katoliških vrednot« in vere, te so bile, še zlasti po tem, ko se je političnemu katolicizmu v Dravski banovini uspelo zavihetiti na oblastne položaje, povsem ustrezno zavarovane. V ozadju te nestrpne propagande sta bili predvsem težnja po ponovni rekatolizaciji slovenske družbe, kar je bil temeljni cilj katoliških krogov, pa tudi ustrežljivost do vatikanske globalne politike, ki je zlasti s fašistično Italijo sklepala tudi za rimskokatoliško cerkev koristne kompromise (lateranska pogodba), nekoliko manj razumevanja sicer kazala za Hitlerjevo Nemčijo, a bila predvsem brezkompromisno usmerjena proti komunizmu in Sovjetski zvezi. Nesorazmerje med dejanskim političnim vplivom komunistov in njihovih idej v tedanji slovenski družbi in dramatičnim opozarjanjem na ogroženost katolištva in vere od komunizma je katoliškim ideologom hkrati služilo tudi kot klic katoličanom po strnitvi vrst in s tem po idejnopolitičnem poenotenju v katoliškem taboru.

Takšno opozarjanje na ogroženost katoliških vrednot in vere seveda ni predstavljalo novih metod delovanja slovenskega političnega katolicizma. V bistvu je šlo za vzorec idejnopolitičnega delovanja, ki ga je katoliški tabor na Slovenskem vzpostavil že v času, ko se je z ustanovitvijo političnih strank v devetdesetih letih 19. stoletja in z začetkom kulturnega boja oblikovalo moderno politično življenje na Slovenskem. V tedanjih okvirih so bili glavni politični in idejni nasprotnik liberalci, a so bili ti na Slovenskem vseskozi šibki. Kljub temu je v okviru kulturnega boja vseskozi potekala agresivna gonja proti liberalcem in liberalizmu, čeprav ti dejansko ne v političnem ne v organizacijskem smislu in tudi po gospodarski moči niso mogli resneje ogroziti prvenstva katoliškega tabora na Slovenskem. Prav na vseh omenjenih področjih je namreč katoliški tabor precej prekašal politične in idejne nasprotnike, to je predvsem liberalce. Še bolj očitna je takšna instrumentalizacija pri antisemitizmu, kjer Judov, razen v Prekmurju, skoraj ni bilo. Sicer pa je imel »antisemitizem brez Judov« v tem prostoru že dolgo tradicijo.²⁹

S tega vidika katoliški tabor ni imel pravih tekmecev, enako je veljalo tudi za obdobje med svetovnjima vojnama. V tem smislu katoliški tabor ni bil v nevarnosti. Ogrožen pa je bil, seveda v prvi vrsti na globalni ravni, zaradi splošnega procesa

27 Vidovič Miklavčič, »Idejnopolitični značaj Slovenske ljudske stranke«, 50.

28 Godeša, *Kdor ni z nami*, 52.

29 Egon Pelikan, »Antisemitismus ohne Juden in Slowenien«, *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 15 (2006): 185–99.

sekularizacije in pojava s tem povezanih idej, na katere v katoliških krogih niso našli ustreznega odgovora. Posledica je bilo upadanje vpliva rimskokatoliške cerkve v družbi, tako da je bila ta vseskozi v identitetni krizi. Pravih odgovorov, da bi zaustavili proces sekularizacije, očitno niso bili sposobni najti, tudi na Slovenskem ne, saj je bil tik pred okupacijo za enega vodilnih katoliških ideologov – Ahčina, ideal še vedno vrnitev v stanje pred začetkom francoske revolucije.

Čeprav je bilo očitno, da maloštevilni domači komunisti, Judje in tudi slovenski liberalci slovenskemu političnemu katolicizmu niso bili nevarni, je na brezrazredni družbi temelječi »brezbožni komunizem« po svetovni gospodarski krizi leta 1929 do neke mere vendarle predstavljal grožnjo kot mogoča globalna alternativa obstoječemu družbenemu redu. To pa je pomenilo, da je komunizem sicer bil označen za največjo nevarnost, ni pa predstavljal edinega sovražnika. Tudi prostožidarstvo, ki so ga šteli za glavnega zagovornika liberalno demokratičnega družbenega koncepta, in pa seveda tradicionalno tudi judovstvo, sta ostajala v percepciji katolicizma še naprej sovražnika, le njuna vloga naj bi se spremenila.

V tistem času sta bila prostožidarstvo in judovstvo razumljena predvsem kot tista dejavnika, ki komunizmu ustvarjata pogoje za prihod na oblast. V očeh katoliških ideologov sta bila predstavljena kot najbolj odgovorna (zlasti prostožidarstvo!) za nesposobnost družb, da se učinkovito obranijo brezbožne komunistične revolucije in da mu celo utirata pot do oblasti.

Tako je Ahčin v knjigi *Prostožidarstvo*, ki je izšla tik pred okupacijo Slovenije, pojasnil razloge za njen izid: »Svoje razprave sploh nisem zamišljal kot bojni spis proti prostožidarstvu, temveč kot prinos k spoznavanju ustanove, ki že nad dve sto let privlači in odbija duhove. Poznanje prostožidarstva nam vsekakor omogoča razumevanje za sicer skoraj nerazumljivo dozorelost sedanje meščanske družbe za brezbožno komunistično revolucijo.«³⁰ Načelno odklonilno stališče do prostožidarstva je Ahčin razložil z besedami: »Prostožidarstvo nasprotuje zaradi svoje dogmatične tolerance božji razodeti resnici in edinstvenosti katoliške Cerkve. Nasprotuje pa zaradi svojega racionalističnega duha in svoje brezbriznosti do vere krščanstvu sploh, posebno njegovemu nadnaravnemu značaju. (...) **Iz teh razlogov katoliška Cerkev odklanja prostožidarstvo in katoličanom pod kaznijo izobčenja prepoveduje članstvo v ložah.**«³¹ V skladu s tedanjo poudarjeno protijudovsko držo političnega katolicizma na Slovenskem je Ahčin v knjigi posebej poudaril povezanost prostožidarstva in judovstva ter velik vpliv slednjega na njegovo delovanje. S tem v zvezi je zapisal: »Preostane nam torej, da govorimo o židovskem vplivu v ložah, ki pa je v resnici nad vse velik. Deloma smo že imeli priložnost, da smo opozorili na veliko sorodnost prostožidarske in židovske miselnosti. (...) Prostožidarstvo in židovstvo – oba imata isto mišljenje in isto težnjo: odvrniti človekov pogled od nadnaravnega sveta in ga povsem usmeriti v tostranost. (...) Vidimo, kako globoko različni so židovski in prostožidarski cilji od krščanskih idealov. Zaradi tega se ne smemo čuditi, ako Cerkev

30 Ivan Ahčin, *Prostožidarstvo* (Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1941), 4.

31 Ibid., 31.

vedno najde oba združena kot zaveznika in prijatelja v boju proti krščanstvu. (...) Židovstvo nima čuta za domovino. Njegovo zgodovinsko poslanstvo, kakor misli, je v tem, da izravnava neenakost v družbi in da vsem narodom prinese svobodo. Ta židovski mesijanizem je posebno prišel do izraza v materialističnem marksizmu in komunizmu, a je prav tako močno vplival tudi na oblikovanje družabnega ideala, kakor ga goji prostožidarstvo. (...) Številke kažejo, da so Židje danes v velikem številu člani prostožidarskih lož. Uradno je bil prvi žid sprejet v ložo 1732 v Londonu. Zlasti za evropske lože je brez razločka mogoče trditi, da je številčno židovski vpliv na prostožidarstvo odločujoč. Po vsem svetu so Judje najbolj delavni prostožidarji in znajo na vse načine ložam vtisniti svojega duha ter jih uporabljati kot mogočno orodje za doseg svojih ciljev. Prostožidarstvo ima za judovstvo glavno vrednost prav v tem, da se nežidje bore in potegujejo za židovske cilje. Po mnogih ložah so Židje vodilni člani. Prav tako so židje često tudi veliki mojstri. Židje so tisti, ki so prvi pričeli prostožidarstvo uporabljati za politične namene in so ložam nakazali čisto izrazito politične cilje. (...) Čeprav pa ima židovstvo danes prevladujoč vpliv v prostožidarstvu, vendar ustanova kot taka ni židovskega izvora.«³²

Razčlenitev Ahčinovih pogledov, izraženih v knjigah *Komunizem največja nevarnost naše dobe* in *Prostožidarstvo*, nazorno kaže, proti komu je bila naperjena ost delovanja katoliškega tabora na Slovenskem (komunizem, demokracija, liberalizem, prostožidarstvo, judovstvo, tržna ekonomija) v drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja. Hkrati pa je za Ahčinov prikaz v omenjenih knjigah značilno, da v njih ni bilo napisanega nič, kar bi v negativni luči prikazovalo fašizem in nacizem ali ju predstavljalo kot nevarnost za katolištvo in njegove vrednote, predvsem vero.

IV.

Kako so razmišljali v pretežnem delu slovenskega katoliškega tabora, se je posebej transparentno pokazalo ob razumevanju vzrokov za špansko državljansko vojno med letoma 1936 in 1939. Spori v katoliških krogih so se leta 1937 namreč skrajno zaostriili z objavo članka Edvarda Kocbeka *Premišljevanje o Španiji*, s krizo *Doma in sveta* ter izidom nove neodvisne katoliške revije *Dejanje*. Ključna točka spora je bila obramba demokracije na eni strani in interesov rimskokatoliške cerkve ter političnega katolicizma na drugi strani.³³ V tem sporu je katoliški »main stream« že zelo enoznačno in neprikrito nakazal, kako namerava v prihodnje delovati. Do tistih, ki se znotraj katoliških krogov ne strinjajo z njihovimi stališči, bo zavzel brezkompromisno in izključujoče stališče, kjer ni prostora za različna mnenja in poglede. V spor se je vključila tudi najvišja cerkvena avtoriteta, ljubljanski škof Gregorij Rožman, ki je v *Ljubljanskem škofijskem listu* (2. avgusta 1937) obsodil

³² Ibid., 51–58.

³³ *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937. Zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan (Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2001).

Kocbekovo stališče o heretikih.³⁴ V tem načelnem sporu sicer ni šlo zgolj za to, da je prevladujoči del katoliške elite simpatiziral s fašizmom, ampak tudi za neposredno podporo frankističnemu zatiranju nacionalnih pravic Kataloncev in Baskov, predvsem pa za zadevo, ki je bila pravzaprav najbolj sporna, namreč za njeno odkrito podporo oboroženemu upor, ki ga je vodil general Franco proti zakoniti španski vladi, ta je bila povsem legalno izvoljena. Tako držo voditeljev katoliškega tabora je kasneje, na zborovanju partizanskih pravnikov na Suhorju 11. oktobra 1943, komentiral Lojze Ude v referatu z naslovom *Aktualna poglavja iz mednarodnega prava*: »Prav zadnje razdobje pa je pokazalo, da se stališča katoliške hierarhije do oblasti in bojnih metod in sredstev v borbi za oblast izpreminja po prilikah. Spomnimo se samo španske državljanske vojne. Franco se je uprl proti legalni španski vladi, v kateri ni bilo niti enega komunista. Po marksistični terminologiji je bila ta vlada meščansko levičarska. In vendar je že to zadostovalo, da se je španska katoliška hierarhija postavila na Francovo stran in z vso silo podprla njegov oboroženi upor proti tej izrazito legalni vladi. Torej: oborožen upor, kar je najučinkovitejše kaljenje reda in miru, če tako kaže, pokorščina, če kaže drugače. Načela, narod, ljudstvo? Stališče teh krogov do narodov Baskov, do Kataloncev? Izrazito nasilno, imperialistično.«³⁵ Sporočilo vodilnih v katoliškem taboru ob krizi revije *Dom in svet* je bilo tako nedvoumno, edino merilo ravnanja sta zaščita in obramba interesov rimskokatoliške cerkve ter njenih političnih podpornikov, ne glede na uporabljena sredstva.

V tistih katoliških krogih, kjer je prevladovala avtoritarno usmerjena konservativna struja, so se že v času španske krize, ki je bila sicer lokalno omejena, v precejšnji meri opredelili za smer, ki je prišla do izraza po izbruhu druge svetovne vojne, ko se je bilo treba odločiti za stran v globalnem spopadu. V knjigi o prostozidarstvu je Ahčin vso odgovornost za razmere, ki so nastale po nacističnem zavzetju Pariza poleti 1940 – te so bile vsekakor posledica vojne, ki jo je sicer povsem nedvoumno začel Hitler –, pripisal (predvsem) francoskemu prostozidarstvu kot sinonimu za liberalno demokracijo in posledično tudi za vso zahodno civilizacijo. O vzrokih za tedanji položaj, v katerem sta nacistična Nemčija in Mussolinijeva Italija vojaško ali gospodarsko in politično obvladali skoraj vso Evropo, je namreč Ahčin izrazil naslednje stališče: »Francosko prostozidarstvo je po številu, moči in vplivu bilo do leta 1940. na prvem mestu na evropski celini in je poleg anglosaškega prostozidarstva najpomembnejši predstavnik prostozidarske misli v svetu sploh. Francosko prostozidarstvo je dajalo ideje svobodomiselstvu po svetu. Svobodomiselstvo se je po njegovem zgledu ravnalo tako glede orožja, ki ga je uporabljalo, kakor glede načina boja proti Cerkvi. (...) Toda resnica je, da katoličani že več kot 150 let niso imeli na francosko zakonodajo nobenega bistvenega vpliva, ker so tako francoski parlamentarci kakor vodilni politiki do Cerkve bili brezbrizni ali celo sovražno razpoloženi. V politiki je francosko prostozidarstvo v zadnjih desetletjih zagovarjalo liberalizem,

34 Ibid., 279.

35 Lojze Ude, *Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941–1944*, ur. Boris Mlakar (Ljubljana: Slovenska matica, 1994), 111–21.

individualizem in sestav številčne demokracije. (...) V zadnjih dveh desetletjih po svetovni vojni se je francosko prostozidarstvo usmerjalo vedno bolj proti levici in postalo glavni sedež tako imenovanih levičarskih strank. Ne samo velik del francoskih radikalov, temveč tudi zelo veliko socialističnih poslancev je bilo članov lože. (...) Prostoziidarski pisatelji sami priznavajo najširšo politično delavnost Velikega Orienta. Francosko prostozidarstvo nosi stoddototno odgovornost za francosko politično, kulturno in socialno življenje in je zaradi tega glavni krivec katastrofe, ki je zadela francoski narod v usodnem l. 1940. Francoskega poraza niso zakrivile toliko zunanje razmere kakor notranja nepripravljenost in duhovna razkrojenost francoskega naroda. Sadovi prostoziidarskega kulturnega liberalizma in praktičnega materializma so se morali prej ali slej pokazati. Umljivo, da je Petainova vlada, ki si je postavila nalogo obnoviti Francijo, razpustila vse prostoziidarske lože.«³⁶

Simpatije katoliških krogov na Slovenskem do Petaina pa niso bile usmerjene zgolj k njegovemu ideološkemu programu, ampak tudi k zunanjepolitični usmeritvi vichyjske Francije. O tem priča odobravajoče sklicevanje na »znamenito« srečanje Petaina s Hitlerjem oktobra 1940 v Montoiru, ki je postalo simbol za kolaboracijo z nacistično Nemčijo. Petain, za katerega je pisec članka v *Slovenecu* menil, da ga »je treba občudovati zaradi poguma«, je na njem izjavil, »da je pripravljen storiti vse, kar bi pospeševalo nujno potrebno sodelovanje med nemško državo in Francijo, da pa vztraja na nekaterih temeljnih točkah svojega preporoditvenega programa, ki je v zunanjepolitičnem pogledu ta, da Francija v sedanjem evropskem konfliktu sodeluje z Nemčijo kot popolnoma nevtralna država.«³⁷ V okviru takih pričakovanj v katoliškem taboru je *Slovenec* zaključil: »Zdaj je vse odvisno od maršala Petaina. Da želi odkrito in resno sodelovanje z Nemčijo in takega miru, ki bi v Evropi vsem državam zasigural dostojno mesto in z bodočo sporazumno politiko tudi gospodarski in kulturni preporod Evrope, o tem pač ni dvoma. Na drugi strani pa ni izlepa mogoče, da bi maršal Petain odstopil od svojega stališča, ki je to, da mora Francija ostati popolnoma izven vojaškega meteža.«³⁸

V tem pogledu je bil Korošec, voditelj političnega katolicizma na Slovenskem, povsem nedvoumen, ko je nemškemu veleposlaniku v Beogradu jeseni 1940 sporočil, da vidi »nedvomno edino možnost za zaščito svoje slovenske domovine v tem, da se najtesneje nasloni na os in zlasti na Nemčijo.«³⁹

Monografija *Čas odločitev* je razkrila, da je bilo za takšno Koroščevo odločitev in nadaljnje ravnanje predvojne politične elite ključno predvsem njihovo prepričanje o Hitlerjevi zmagi v svetovnem spopadu. Takšna ocena mednarodnih razmer je hkrati predpostavljala, da bo postal totalitarni in rasistični »novi red«, ki so ga zagovarjale sile osi, prevladujoča družbena ureditev v svetovnem merilu.⁴⁰ O nadaljnji usodi liberalne

36 Ahčin, *Prostoziidarstvo*, 66–68.

37 Bojan Godeša, »Maršal Petain, 'razkroj Zahoda' in nacistični novi red v očeh katoliškega tabora v času pred napadom sil osi na Jugoslavijo,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 255–66.

38 Ibid.

39 Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji (1933–1941)* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966), 226, 227.

40 Bojan Godeša, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011).

demokracije niso dvomili. Ahčin je poleti 1940 o njej menil: »Toda sedaj gre njegova doba h koncu in ni jih in jih niti ne bo veliko, ki bi za njim žalovali. Ko bi še pred nekaj leti zapisali, da se je liberalizem tudi politično preživel, bi vsaj pol Evrope skočilo na noge, da ga brani. A danes so se že tudi njegovi včerajšnji zagovorniki sprijaznili z mislijo na njegov pogreb – tako hiter je njegov propad.«⁴¹ Alojzij Kuhar, ki je veljal za osrednjega strokovnjaka v katoliškem taboru za zunanjepolitična vprašanja, pa je oktobra 1940 v *Reviji Katoliške akcije* objavil prispevek – šlo je za njegovo predavanje na vsebanovinskem katoliškem shodu v Kranju poleti 1940 – s pomenljivim naslovom *Razkroj zahoda*.⁴² V njem je ugotavljal, da je »razkroj« samo nujno, zaključno poglavje dolgega bolezenskega razvoja, tem bolj nujen zaključek, ker je razvoj boleznih ostal neviden ali vsaj za nevarnega ni bila spoznana.«⁴³ Po Kuharjevem mnenju bi »do razpada prišlo tudi, če bi zahodne države imele vse materialne predpogoje za vojaško zmago nad nasprotnikom, le da bi bil razvoj šel bolj počasi in bi se bil posluževal drugih, morda še bolj bolečih okoliščin. Prave vzroke razkroja duhovne, socialne, politične in gospodarske kulture zahoda je treba iskati na drugem, ne na tehničnem polju, in če gledamo na dogajanje z nadnaravnimi očmi, moramo reči, hvala Bogu, da razpada ni zakrivila samo tehnika. Kajti sicer bi obstajala nevarnost, da bi hoteli razpad popraviti izključno samo s tehničnimi sredstvi, medtem ko je sedaj upravičeno upanje, da bo zlom, ki je prišel kot nujna posledica blodenj na moralnem polju, sprožil notranjo, moralno obnovo in se bo bodočnost gradila na novih zdravih moralnih temeljih.«⁴⁴

Sicer pa nastalih razmer, to je zatona liberalne parlamentarne demokracije ter tržnega gospodarstva ali »razkroja zahoda«, kot so tedanje stanje, zlasti po francoski kapitulaciji poleti 1940, ocenjevali v konservativnih katoliških krogih, ki so se nagibali k avtoritarnim rešitvam, sploh niso obžalovali, temveč so, nasprotno, v tem celo videli priložnost za uveljavitev korporativnega družbenega modela, ki je temeljil na papeških okrožnicah in na cerkvenem nauku. Tako je *Domoljub* v članku *Korporativna država* le tri dni pred Koroščevo smrtjo (11. decembra 1940) ugotavljal: »Izbruh sedanje vojne ni nikakor zamajal misli na osnovno preureditev države, ampak jo je nasprotno še bolj postavil v ospredje.«⁴⁵ Padec Francije je za avtoritarno desnico, ki je obvladovala večino katoliškega tabora, pomenil potrditev njihovih tez o nujnosti družbenih sprememb. Zato so ti katoliški krogi poraz Francije dojemali tudi kot simbolno ideološko zmago in potrditev lastnih pogledov.

Sicer pa v teh katoliških krogih tudi niso videli nobenih ovir v prilagoditvi družbeni ureditvi, ki je vladala v totalitarnih in rasističnih režimih nacistične Nemčije in fašistične Italije. Glede podreditve nacizmu in Hitlerjevemu »novemu redu« niso imeli nikakršnih pomislekov. Nacistom so se kar sami ponujali za sodelovanje, kar ni ušlo britanskim diplomatom v Beogradu. Nadrejenim v London so 22. oktobra

41 Drin=Ivan Ahčin, »V novo dobo,« *Slovenec*, 1. 7. 1940.

42 Alojzij Kuhar, »Razkroj zahoda,« *Revija Katoliške akcije* 1, št. 5 (1940), 443–64.

43 Ibid.

44 Ibid.

45 »Korporativna država,« *Domoljub*, 11. 12. 1940.

1940 poročali, da »odkar je bil imenovan, je dr. Korošec izvajal dosledno politiko prilizovanja silam osi, in čeprav je sprva naletel na določene pomisleke, je bil hitro sprejet kot človek nemške vlade«. ⁴⁶ V čem je bila pri uresničevanju te politike edina težava, priča zapis v dnevniku srbskega novinarja Milana Jovanovića Stoimirovića, ko mu je Korošec pojasnjeval: »Ja bih voleo, reče, 'da znam šta Nemci hoče pa da im se to učini; neka kažu kakvu hoče kutiju, pa če im se ta kutija napraviti; ali mi ne znamo šta oni hoče. (...) Uslova za korporativizam kod nas nema, nemamo aparat, personal. Inače ja nemam ništa protiv da se sa vaspitanjem omladine postupa kao u Nemčkoj. Uopšte da se radi sve što treba, samo da se ne dira u crkvu.« ⁴⁷

S poudarjanjem korporativizma, antiliberalizma, antikomunizma, nasprotovanja prostozidarstvu, skupaj z močno poudarjenim antisemitizmom, tudi na podlagi rasnih meril, je tedanji nesporni voditelj političnega katolicizma na Slovenskem Anton Korošec pošiljal Berlinu sporočilo, da so se takšni ureditvi pripravljeni brez predsodkov in prostovoljno prilagoditi. V idejnem smislu so se nacizmu v katoliškem taboru najbolj približali s poudarjanjem agresivnega antisemitizma, čeprav je papež Pij XI. v okrožnici *Mit brennender Sorge* (*Z žgočo skrbjo*) leta 1937 v kritiki nacionalsocialistične ideologije, poleg njenega pretiranega nacionalizma, kot nesprejemljive za katoličane poudaril prav njene rasne vidike. Takšni rasistični poudarki, ki jih v katoliškem taboru v tistem času niti niso skušali prikrivati, so na simbolni ravni pomenili tudi najpomembnejšo »vstopnico« v svet totalitarnega in rasističnega »novega reda«, ki sta ga širila Hitler in Mussolini. V tem pogledu se je najbolj izpostavil Korošec kot minister za prosveto v Cvetkovićevi vladi z brezkompromisnim zavzemanjem za sprejetje protijudovskih ukrepov, kjer pa mu je uspelo doseči le sprejetje uredbe o omejitvi vpisa (*numerus clausus*) judovskih dijakov in študentov na jugoslovanske izobraževalne ustanove.

Pri tem je bil Korošec tudi zelo prepričljiv, kot je to razvidno iz priporočila nemškega veleposlanika v Beogradu, ki je poleg Koroščeve pripravljenosti za dolgoročno tesno sodelovanje z Berlinom zaradi njegovega prepričanja o nemški zmagi ravno v tedanjem ideološkem profilu slovenske katoliške stranke prepoznal elemente, ki so koristili nacistični penetraciji v jugovzhodno Evropo s širitvijo rasističnega totalitarnega »novega reda« v ta prostor. Veleposlanik Viktor von Heeren je namreč v Berlin sporočil: »Ne glede na znane pomisleke, ki jih mi že dolgo imamo proti Korošču kot voditelju slovenskih klerikalcev, bi se lahko podelitev mandata za sestavo vlade Korošču izkazala kot danes koristna za nemške interese. Kajti če izvzamemo Stojadinovića, čigar povratak na mesto ministrskega predsednika bi že na hrvaški odpor vse preveč obremenil notranji položaj, je Korošec edini jugoslovanski državnik formata, ki z resničnim notranjim prepričanjem vodi boj proti Judom, framasonom in komunistom in ki bi tudi imel potrebno avtoriteto in energijo, da premaga odpor.« ⁴⁸

46 Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941* (3. knjiga) (Beograd: Arhiv Jugoslavije-Jugoslovenska knjiga, 1996). Poročilo prvega sekretarja poslaništva v Beogradu državnemu sekretarju lordu Halifaxu 22. 10. 1940. Dokument 218, 534.

47 Milan Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936–1941* (Novi Sad: Matica srpska, 2000), 376.

48 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 226, 227.

Zato je priporočil v Berlin, »da naj nemški tisk ne objavi ničesar, kar bi se moglo tolmačiti kot načelna odklonitev morebitnega Koroščevega mandata.«⁴⁹

Korošec ni prepričal zgolj Berlina, temveč je s svojim silam osi naklonjenim delovanjem vzbudil pozornost tudi med odločujočimi dejavniki jugoslovanske politike. O tem so si britanski diplomati ustvarili naslednje mnenje: »Več kot očitno je, da dr. Korošec, kot tudi že v kabinetu g. Stojadinoviča pred dvema oz. tremi leti, tudi v sedanjem kabinetu kaže nagnjenost, da deluje na svojo roko, brez posvetovanja s predsednikom vlade. (...) Vendar je pri tem potrebno izpostaviti, da je vlada v Jugoslaviji odgovorna kroni in da je, če izvzamemo padec Stojadinovičevega kabineta, februarja 1939, dr. Korošec deloval v skladu z željami kneza namestnika. Njegova kraljevska visokost je vedno izkazovala veliko naklonjenost do dr. Korošča in ga imela za najbolj premišljenega in sposobnega jugoslovanskega politika. Knez namestnik do sedaj ni nikoli sprejemal misli, da bi dr. Korošec kdaj mogel delovati proti interesom države. Zanimivo je zato opomniti, da je ob sprejemu g. Campbella v avdienco, 15. oktobra, prvič z določenim nezaupanjem in nelagodnostjo govoril o dr. Korošču in njegovih pronemških aktivnostih.«⁵⁰

Korošec je nato prizadevanja za poglobitev sodelovanja s silami osi le še stopnjeval. Njegovi načrti so namreč segli še dlje, vse do zrušitve obstoječe Cvetkovičeve vlade, ki jo je nameraval, nezadovoljen z njeno zunanjepolitično in tudi notranjepolitično usmeritvijo, nadomestiti z novo vladno koalicijo, ki bi bila bolj naklonjena silam osi ter bi skladno s tem korenito spremenila notranjo ureditev države v duhu načel nacističnega »novega reda«. V takih okoliščinah je prišel Korošec s svojim delovanjem jeseni 1940 po več kot dvajsetih letih skrbno gojenih pristnih odnosov v prvi resen konceptualni spor s kraljevim dvorom ter je izgubil zaupanje in podporo kneza namestnika Pavla.⁵¹

V začetku decembra 1940 je bila odločitev o Koroščevi odstranitvi iz vlade dokončno sprejeta. Vendar je Korošec teden dni za tem, 14. decembra 1940, umrl za posledicami hude sladkorne bolezni. Uresničitev v vladi že sklenjene in od kneza namestnika Pavla odobrene odločitve o Koroščevi zamenjavi je tako prehitela njegova smrt.⁵² Ob pogrebu je vsa jugoslovanska politična javnost sicer izkazala čast Koroščevemu spominu in zaslugam, ki jih je imel za Slovenijo in Jugoslavijo, toda z njegovo smrtjo je za dolga desetletja ostala prikrita odločitev vrhov jugoslovanske politike o njegovi politični odstranitvi, ko je izgubil tudi zaupanje kneza namestnika Pavla, s čimer je bila že pred smrtjo zapečatenata tudi Koroščeva dolgoletna politična kariera.⁵³

Zaradi tega so se kasneje pojavljale različne domneve o nadaljnji usodi političnega katolicizma na Slovenskem, če bi bil njegov dolgoletni nesporni voditelj Korošec še

49 Ibid.

50 Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji* (3), 535.

51 Godeša, *Čas odločitev*, 87–96.

52 Ob tem so se takoj pojavile govorice o njegovi domnevni zastrupitvi. Takšne špekulacije kasneje niso nikoli postale predmet resnejših analiz (Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence 1914–1958* (3. knjiga – 1935–1941) (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1969)).

53 Godeša, *Čas odločitev*, 87–96.

živ. Tako so bili nekateri prepričani, da bi SLS pod njegovim vodstvom med okupacijo delovala povsem drugače,⁵⁴ drugi so Korošcu pripisovali, da bi lahko le on dosegel priključitev Primorske k matični domovini.⁵⁵ Vendar lahko po tem, kar vemo o zadnjih mesecih njegovega delovanja, pravzaprav trdimo ravno nasprotno, da je bil prav Korošec dejanski začetnik in pobudnik tiste politične usmeritve, ki je privedla do aprilske opredelitve vodstva SLS, ko so se katoliška stranka in nato v Narodnem svetu za Slovenijo (ustanovljenem 6. aprila 1941)⁵⁶ zbrani predstavniki predvojnih strank povsem nedvoumno postavili na stran sil osi.⁵⁷

Ob napadu sil osi na Jugoslavijo aprila 1941 je namreč s pobudo za ustanovitev slovenske države, ki naj bi pristopila k trojnemu paktu, tega jim sicer ni uspelo uresničiti, pretežni del slovenske predvojne politične elite sklenil svoj nadaljnji obstoj povezati z usodo sil osi, ki so skušale z vojno proti zaveznikom doseči svetovno prevlado in ustvariti totalitarni in rasistični »novi red«.

V skladu s takšno odločitvijo so predvojni nosilci oblasti v okoliščinah, na katere sami sicer niso mogli vplivati, saj so bili zgolj v vlogi statistov, sprejeli aneksijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji kot dolgoročno rešitev. S tem se je skladalo tudi mnenje nekaterih katoliških razumnikov, ki so trdili, da »rajši vidijo nadoblast Italijanov kot pa Nemcev ali Srbov«,⁵⁸ sicer pa so imeli pred očmi zlasti skrb za ohranitev predvojnih vodilnih položajev v slovenski družbi. V tem smislu gre razumeti tudi prizadevanje pretežnega dela predvojne politične elite, da se s prostovoljno pripravljenostjo za lojalno sodelovanje z novimi oblastniki v danih okoliščinah ne le čim bolj integrira z novo državno oblastjo in njenim družbenopolitičnim režimom, temveč tudi identificira z njenimi cilji. V ta namen je npr. ljubljanski škof Gregorij Rožman 22. maja 1941 v stolnici – ob prisotnosti vodilnih predstavnikov slovenskega družbenega in političnega življenja ter najvišjih civilnih in vojaških predstavnikov italijanskih oblasti v Ljubljanski pokrajini – daroval zahvalno mašo ob zaključku vojne proti Jugoslaviji.⁵⁹ Vključitev ozemlja Ljubljanske pokrajine v Kraljevino Italijo je namreč, kljub s statutom zagotovljeni kulturni avtonomiji, pomenila tudi priznanje njene družbene ureditve in s tem privolitev v fašistični red, ki so se mu nameravali tudi prilagoditi.

Poleg takšnega stališča pretežnega dela predvojne politične elite je treba omeniti, da je v nekaterih katoliških krogih obstajal tudi drugačen pogled na razmere, ki so nastale s priključitvijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji. Ta je razviden iz članka *Imenovanje Sosveta in njegov pomen*, posvečenega »zgodovinskemu pomenu«

54 Krek, »Ob 20-letnici smrti,« 71. Podobno tudi Marjan Žnidarič, *Usodna razhajanja. Slovenska pota in stranpota med drugo svetovno vojno* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 20.

55 Bojan Godeša, »O primorskem antifašizmu,« v: *TIGR v zgodovini in zgodovinopisju*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017), 24, 25.

56 O vlogi Narodnega sveta gl. Bojan Godeša, »Okupacija kot prelomnica v organiziranju slovenskih političnih subjektov – o »zgodovinski« vlogi Narodnega sveta za Slovenijo,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 2 (2017): 91–110.

57 Godeša, *Čas odločitev*, 121.

58 Tomaž Simšič, »Ugo Ubaldi di Piandemeleto (1885–1968) e gli sloveni della Venezia Giulia nel periodo tra le due guerre,« *Studi Montefeltrani* 32 (2010): 439–74.

59 »Zahvalna služba božja v stolnici,« *Slovenec*, 23. 5. 1941.

ustanovitve pokrajinskega fašističnega sosveta ali konzulte 27. maja 1941, ki ga je naslednji dan objavil *Slovenski dom*. Nepodpisani avtor članka, verjetno urednik *Slovenskega doma* Mirko Javornik, je v njem ugotavljal naslednje: »Trdo potrebo po tem smo čutili že prejšnje čase vsak dan bolj. Svoje rešitve so nam ponujali isti sistemi kakor drugod, toda naše ljudstvo, zapadnjaško po svoji omiki in katoliško po svojem nazoru jih navzlic propagandi ni maralo. Čakalo je, a je dočakalo začetek novega reda šele po zgodovinskih političnih spremembah. Ideja korporativizma je bila pri nas sicer že znana, razpravljana in zaželeno; zlasti mlajši znanstveni rod je v njej pravilno slutil edino možno in pravično rešitev vprašanja v socialni ureditvi, toda možnosti za uresničenje te misli ni bilo. Možnost je dala šele vključitev slovenskega ozemlja v sestav Velike Italije. (...) Pomen novega reda, v katerega zdaj stopamo po Ducejevi volji, je za nas Slovence, delovni narod kmetov, obrtnikov, delavcev in razumnikov, ogromen in daljnosežen za naše življenje in bodočnost, da tega ni mogoče nakazati v kratkem sestavku.«⁶⁰

Po teh ugotovitvah ob imenovanju fašističnega pokrajinskega sosveta lahko sklenemo, da je bilo vzpostavljane fašističnega sistema v Ljubljanski pokrajini pri delu katoličanov, kot njegovi zagovorniki so v članku omenjeni Ehrlichovi »stražarji«, pozdravljeno kot uresničitev njihovih družbenopolitičnih stremeljenj, za katere so si prizadevali že v času pred okupacijo.⁶¹

Sklep

Za idejno usmeritev pretežnega dela katoliške hierarhije na predvečer napada sil osi na Jugoslavijo lahko ugotovimo, da je ta stremela k idealu korporativno urejene družbe, organizirane na podlagi papeških okrožnic in cerkvenega nauka. V tem pogledu so bili ideologi političnega katolicizma, ne le na Slovenskem, sicer prepričani, da je potrebno prekiniti družbeni razvoj »po francoski revoluciji« in vzpostaviti nov družbeni model na podlagi starih stanovskih konceptov iz »zlate dobe srednjega veka«, a jim ni bilo jasno, kako naj bi tak model »družbene prenove« deloval, še manj pa, po kakšni poti in s kakšnimi sredstvi naj bi ga uresničili, saj je realizacija na drugi strani praktično pomenila ukinjanje institucij demokratične, parlamentarne države.⁶²

Drugo visoko oviro je predstavljalo dejstvo, da so imeli katoliški krogi na Slovenskem za uresničitev tovrstnih družbenih idej v znatni meri zvezane roke. Janko Pleterski je na posvetu o slovenskih tridesetih letih, ki ga je leta 1995 pripravila Slovenska matica, o tej zadregi zapisal: »Politični režim v Sloveniji je bil v 30. letih določen z režimom širše jugoslovanske države. Slovenija ni bila dovolj samostojna, da bi razvila lasten režim po načinu držav Srednje in Zahodne Evrope, med katere

60 »Imenovanje Sosveta in njegov pomen,« *Slovenski dom*, 28. 5. 1941.

61 Bojan Godeša, »Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem in Slovenci,« *Acta Histriae* 24, št. 4 (2016): 767–86.

62 Egon Pelikan, »Slovenski politični katolicizem v tridesetih letih v luči evropskih vplivov,« v: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, ur. Venenka Troha, Mojca Šorn in Bojan Balkovec (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008), 211–29.

je sodila. Kakšen bi utegnil biti tak samostojno razviti režim v Sloveniji, je seveda mogoče samo domnevati. A če upoštevamo tri v Zahodni in Srednji Evropi udejanjene opcije režimov, je bilo glede na obstoječe slovenske razmere kaj malo možnosti za režim liberalne ali socialne demokracije. Dejstvo, da je bila moč stranke političnega katolicizma že od prve svetovne vojne skrčena primerno srednjeevropskim sorazmerjem, in dejstvo, da se je v 30. letih del njenih organiziranih pripadnikov pridružil sekularizacijski plati slovenske družbe, sta v njenem vodstvu, bolj kot pripravljenost na vrnitev k staremu konceptu katoliške ljudske demokracije, krepili nagnjenost k avtoritarnemu katoliškemu integralizmu. Navezanost na jugoslovanski državni prostor je preprečevala nastanek takemu integralizmu primerne režima in je Slovenijo zadržala v blažjih mejah režima tradicionalne diktature.«⁶³

V okoliščinah, kjer so bile možnosti za »družbeno prenavo« omejene, predstave o tem, kako naj ta prenova konkretno poteka, pa precej nejasne in tudi zelo raznolike, je stalno opozarjanje na nevarnost brezbožnega komunizma predstavljalo predvsem priročno sredstvo pri vzpostavljanju vzdušja ogroženosti temeljnih krščanskih vrednot in vere. Brezkompromisni antikomunizem je bil v času med svetovnima vojnama na Slovenskem instrumentaliziran predvsem kot sredstvo, ki naj bi katoliškemu taboru pripomoglo k obvladovanju slovenske družbe z uveljavitvijo družbenega koncepta, ki je imel za cilj rekatolizacijo slovenske družbe. To je bilo racionalno jedro antikomunistične propagande. Čeprav je bil v očeh katoliških ideologov komunizem »največja nevarnost naše dobe«, pa ni bil edini sovražnik. Tudi liberalizem in judovstvo sta še naprej ostajala v tej »vlogi«. Na predvečer okupacije Slovenije je bilo poudarjanje agresivnega antisemitizma znova v ospredju delovanja političnega katolicizma na Slovenskem, saj je pomenilo najbolj razpoznavno simbolno točko privolitve v ureditev, ki so jo v svetovnem oboroženem spopadu uveljavljale sile osi. Tudi sicer je bil družbeni koncept, ki ga je zagovarjala katoliška hierarhija na Slovenskem, povsem kompatibilen s totalitarnim in rasističnim Hitlerjevim »novim redom«.

Razmerje med nacizmom in katolicizmom, kakor so ga v tistem času v vodilnih slovenskih katoliških krogih videli sami, je natančno povzel Ahčin, ko je srbskemu novinarju Milanu Jovanoviću Stoimiroviću svetoval, s kakšnimi argumenti naj brani pisanje *Slovenca* pred nemškimi očitki: »Mi imamo svoj Weltanschauung, nacionalsocialisti pa svojega. Vi nas morate braniti tako, da smo mi z njimi na isti liniji v treh stvareh: masoni, Judje in komunisti – in jaz vas sprašujem, kdo je kot mi, v Jugoslaviji v teh treh stvareh tako dosledno vedno z njimi.«⁶⁴

Prav ideološko sozvočje, ki ga je poudaril Ahčin, je bilo najpomembnejše vezivo, ki je slovenskim katoliškim krogom omogočalo tesno naslonitev na sile osi. Zato so po Koroščevi odločitvi za podreditev totalitarnemu nacističnemu novemu redu te elemente še posebej poudarjali. Po nemškem mnenju naj bi po Koroščevi smrti tudi

63 Pleterski, »Politika naroda v krizi«, 56.

64 Jovanović Stoimirović, *Dnevnik*, 432.

Kulovec nadaljeval enako politično usmeritev.⁶⁵ To kompatibilnost je Eric Hobsbawm poimenoval »naravno« zaveznitvo na desnici med obema vojnama, ki je segalo »od tradicionalnih konservativcev via reakcionarjev starega kova pa do skrajnosti fašistične patologije«. ⁶⁶

Družbeni koncept, ki ga je v času tik pred aprilsko vojno zagovarjal znaten del katoliške hierarhije na Slovenskem, je temeljil na brezkompromisnem antikomunizmu v kombinaciji z antiliberalno in antidemokratsko ostjo, podkrepjeno z agresivnim antisemitizmom kot temeljnim sistemom družbenih vrednot. Kot tak je bil »vezan« na zmago sil osi, ki so si prizadevale za vzpostavitev rasističnega totalitarnega »novega reda« v globalnem spopadu. Njihova brezpogojna kapitulacija pa ni pomenila zgolj navadnega vojaškega poraza sil osi. Leto 1945 namreč pomeni tudi popoln poraz Hitlerjevega nacističnega režima, tako da nacistično gibanje ni imelo možnosti političnega preživetja.⁶⁷ Tako so po koncu druge svetovne vojne tudi vsi družbeni koncepti in subjekti, ki so se razvili v okviru tega modela, dokončno in v celoti izgubili svoji legitimnost in verodostojnost ter postali popolnoma nesprejemljivi v demokratični evropski družbeni stvarnosti. Zato so poskusi rehabilitacije teh družbenih konceptov in njihovih nosilcev, ki jih skušajo po padcu berlinskega zidu, predvsem z relativizacijo po načelu »vsi antikomunisti = vsi demokrati«, ⁶⁸ prikazati kot zgodovinsko in moralno upravičene in celo družbeno sprejemljive, ob upoštevanju znanstvenih meril in zgodovinskega konteksta povsem neutemeljeni.

Viri in literatura

Časopisni viri

- *Domoljub*, 11. 12. 1940. »Korporativna država.«
- *Slovenec*, 23. 5. 1941. »Zahvalna služba božja v stolnici.«
- *Slovenski dom*, 28. 5. 1941. »Imenovanje Sosveta in njegov pomen.«

Tiskani viri in literatura

- Ahčin, Ivan. *Komunizem največja nevarnost naše dobe*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1939.
- Ahčin, Ivan. *Prostozidarstvo*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1941.

65 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, str. 398. Bojan Godeša, »Kulovecovo zaveznitvo s HSS – sprememba v politični strategiji SLS po Koroščevi smrti«, *Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije* 8, št. 2-3 (2008): 404–06.

66 Eric Hobsbawm, *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914–1991* (Ljubljana: Sophia, 2000), 117.

67 John Lukacs, *The Legacy of the Second World War* (Yale: Yale University Press, 2010), 9–16.

68 Egon Pelikan, »Vsi antikomunisti-vsi demokrati,« v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006), 273–83.

- Avramovski, Živko. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941* (3. knjiga). Beograd: Arhiv Jugoslavije-Jugoslovenska knjiga, 1996.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji (1933–1941)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- Brodar, Janez. »Ob petinsemdesetletnici mojega življenja.« V: Jože Dežman, *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, 269–325. Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011.
- Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april 1942 – julij 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964.
- Drin=Ahčin, Ivan. »V novo dobo.« *Slovenec*, 1. 7. 1940.
- Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Gašparič, Jure. »Demokracičnost volitev v Dravski banovini?« V: *Problemi demokracije na Slovenskem. Zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006*, ur. Jože Pirjevec in Janko Pleterski, 171–88. Ljubljana: SAZU, 2007.
- Gašparič, Jure. »Delovanje v tridesetih letih.« V: *Marko Natlačen (1886-1942): v zgodovinskem dogajanju*, ur. Zdenko Čepič, 55–66. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Gašparič, Jure. »Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 77–92.
- Godeša, Bojan. *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Godeša, Bojan. »Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem in Slovenci.« *Acta Histriae* 24, št. 4 (2016): 767–86.
- Godeša, Bojan in Ervin Dolenc, ur. *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina*. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Godeša, Bojan. *Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Godeša, Bojan. »Kulovčevo zaveznitvo s HSS – sprememba v politični strategiji SLS po Koroščevi smrti.« *Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije* 8, št. 2-3 (2008): 397-422.
- Godeša, Bojan. »Maršal Petain, „razkroj Zahoda“ in nacistični novi red v očeh katoliškega tabora v času pred napadom sil osi na Jugoslavijo.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 255–66.
- Godeša, Bojan. »Okupacija kot prelomnica v organiziranju slovenskih političnih subjektov – o »zgodovinski« vlogi Narodnega sveta za Slovenijo.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 2 (2017): 91–110.
- Godeša, Bojan. »O primorskem antifašizmu.« V: *TIGR v zgodovini in zgodovinopisju*, ur. Aleš Gabrič, 9–40. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Godeša, Bojan. »Polemika med Dušanom Kermavnerjem in Lojzetom Udetom v letih 1939–1941.« V: *Med politiko in zgodovino. Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975)*, ur. Aleksander Žižek in Jurij Perovšek, 131–38. Ljubljana: SAZU in ZZDS, 2005.
- Grafenauer, Bogo. »Diferenciacija in grupiranje političnih tokov v slovenskem političnem življenju od 1935 do konca 1940.« V: *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991*, ur. Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer in Janko Pleterski, 7–20. Ljubljana: SAZU, 1991.
- Hobsbawm, Eric. *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914–1991*. Ljubljana: Založba Sophia, 2000.
- Jovanović Stojimirović, Milan. *Dnevnik 1936–1941*. Novi Sad: Matica srpska, 2000.
- Jurčec, Ruda. *Skozi luči in sence 1914–1958* (3. knjiga – 1935-1941). Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1969.
- Lukacs, John. *The Legacy of the Second World War*. Yale: Yale University Press, 2010.
- Krefť, Lev. »Komunisti in neinstitucionalna levica.« V: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič, 88–96. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.

- Krek, Miha. »Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika Dr. Antona Korošca.« *Zbornik Svobodne Slovenije 1961* (Buenos Aires: Zedinjena Slovenija, 1961): 61–75.
- *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937. Zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Kuhar, Alojzij. »Razkroj zahoda.« *Revija Katoliške akcije* 1, št. 5 (1940): 443–64.
- Nedog, Alenka. *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*. Ljubljana: Založba Borec, 1982.
- Pelikan, Egon. »Vsi antikomunisti-vsi demokrati.« v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino : zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek, 273–83. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006.
- Pelikan, Egon. »Antisemitismus ohne Juden in Slowenien.« *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 15, (2006): 185–99.
- Pelikan, Egon. »Slovenski politični katolicizem v tridesetih letih v luči evropskih vplivov.« V: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, ur. Nevenka Troha, Mojca Šorn in Bojan Balkovec, 211–29. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008.
- Perovšek, Jurij. »Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti.« *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 18, št. 1 (2016): 7–31.
- Pleterski, Janko. »Politika naroda v krizi družbe, države in idej.« V: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič, 43–57. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.
- Prunk, Janko. *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.
- Seton Watson, Hugh. *Nacije i države. Ispitivanja porekla nacija i politike nacionalizma*. Zagreb: Globus, 1980.
- Simšič, Tomaž. »Ugo Ubaldi di Piandemeleto (1885–1968) e gli sloveni della Venezia Giulia nel periodo tra le due guerre.« *Studi Montefeltrani*, 32 (2010): 439–74.
- Ude, Lojze. *Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941–1944*, ur. Boris Mlakar. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Idejnopolitični značaj Slovenske ljudske stranke od leta 1935 do začetka vojne leta 1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 43–58.
- Vodopivec, Peter. »Moč in nemoč ideje in politike ljudske fronte.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 31–42.
- Vodušek Starič, Jera. »Liberalni patriotizem in intransigenca leta 1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 59–76.
- Zemljak, Joško. »Dr. Anton Korošec – politik.« *Dejanje* 4, št. 1 (1941): 31–33.
- Žnidarič, Marjan. *Usodna razhajanja. Slovenska pota in stranpota med drugo svetovno vojno*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005.